

УДК: 159.9.07: 167

orcid.org/0000-0002-4446-0549

doi.org/10.5281/zenodo.888798

А.А. Фурман
Національний політехнічний
університет, м. Одеса

МЕТОДОЛОГІЧНА ОПТИКА ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ

У статті означено загальні підстави вибору методологічної позиції у психологічному пізнанні з урахуванням постнекласичного підходу до становлення і розвитку наукової думки. Методологічна оптика слугує оптимізації наукових досліджень у соціально-психологічній царині, вона відкалібровує сутнісне, конституційне і функціональне змістонаповнення науково-дослідного сприйняття картини світу як цілісного результату пізнавальної активності людини.

Ключові слова: методологія, методологування, методологічна оптика психологічного пізнання, миследіяльність, парадигма, психологічне знання, тип наукової раціональності.

А.А. Фурман

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОПТИКА ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОЗНАНИЯ

В статье обозначены общие основания выбора методологической позиции в психологическом познании с учетом постнеклассического подхода к становлению и развитию научной мысли. Методологическая оптика служит оптимизации научных исследований в социально-психологической сфере, она откалибровывает сущностное, конституциональное и функциональное содержательное наполнение научно-исследовательского восприятия картины мира как целостного результата познавательной активности человека.

Ключевые слова: методология, методологирование, методологическая оптика психологического познания, мыследеятельность, парадигма, психологическое знание, тип научной рациональности.

A.A. Furman

METHODOLOGICAL OPTICS OF POSTNONCLASSICAL PSYCHOLOGICAL COGNITION

The article outlines the general grounds for choosing a methodological position in psychological cognition, taking into account the post-nonclassical approach to the formation and development of scientific thought. Methodological optics serves to optimize scientific research in the socio-psychological sphere, it calibrates the essential,

constitutional and functional content of the scientific research-percept of the world picture as an integral result of human cognitive activity.

Keywords: methodology, methodologisation, methodological optics of psychological cognition, thoughtactivity, paradigm, psychological knowledge, type of scientific rationality.

Постановка проблеми. Людина у вирі багатогранності стосунків зі світом завжди прагне розширити горизонти своїх когнітивних упредметнень. Об'єктами її пізнавального інтересу постають явища, події, факти довколишньої дійсності чи стани, риси-якості, сутнісні характеристики самої особистості. Іншими словами, когніції можуть бути спрямовані на вивчення не лише об'єктивної реальності, а й ідеальних сутностей як образів зовнішнього так і внутрішнього світу. Тож у свідомості оприявнюються віддзеркалення матеріальної дійсності чи думки-переживання самої людини, а будь-який пізнавальний здобуток має не лише предметний, а й методологічний зміст, тому що спричинює критичний перегляд наявного понятійного апарату, концептів і підходів, норм і засобів інтерпретації досліджуваного масиву даних.

Методологія як учення про структуру, логічну організацію, способи і засоби діяльності, а також про понятійно-категорійний тезаурус разом із формами і методами досягнення тих чи інших завдань дослідження, суб'єктно уможливорює постання чистого знання як формовияву істини [7]. У царині психологічної науки предметом методологічного аналізу є не створення нової теорії пізнання, а вивчення загальної структури і типології наявних методів його зреалізування, з'ясування тенденцій і напрямків розгортання мислєдіяльності на шляху до осягнення особистістю дійсності [10]. Методологія розширює науково-психологічний підхід до пізнання, створює композиції з досвідних і емпіричних пошукувань й утримує планкарту оптимізації мисленневої активності у поступках до об'єктивного знання.

Методологічна оптика сучасного психологічного пізнання недосконала, а тому не дає фахівцям соціогуманітарного амплуа чіткого наукового уявлення про те, яким шляхом і з допомогою яких засобів рухатися до істинного розуміння-пояснення феноменально уреальнених та ноуменально утаємничених явищ спільного людського буття-повсякдення [13]. Ми, слідом за М.С. Гусельцевою, будемо дотримуватись слова "оптика", відносячи сюди і "лінзи, і призми, й окуляри, і біноклі, тобто ті методологічні знаряддя, котрі дозволяють нашій свідомості сфокусуватися на тій чи іншій стороні екзистенційно складного феномену" [1, 20].

Тож у цій проблемній ситуації виникає нагальна потреба налаштувати методологічні лінзи-опції у надплідну механізм-систему професійної

миследіяльності для адекватності і повноти наукового осягнення соціального буття особистості та її полісуб'єктного довкілля. Тут “методологічна оптика постає як інтелектуальний інструмент, інтелігібельний посередник між дослідником і реальністю, котра ним вивчається” [1, 21]. У повнозначному розумінні методологія постає наукою і мистецтвом уможливлення досконалого мислення та ефективної діяльності в усіх сферах суспільного життя [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням постановки психологічної науки як засновку пізнання світу і місця людини в ньому присвячено роботи Б.Г. Ананьєва, Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна, А.В. Петровського, С.Л. Рубінштейна, М.Г. Ярошевського й ін. [4; 6; 10]. Значний внесок у розвиток наукової методології здійснили Г. Башляр, В.І. Вернадський, Т. Кун, І. Лакатош, К. Поппер, В.В. Рибалка, П. Феєрабенд та інші видатні вчені [3; 7; 16]. Класичний і неklasичний ідеали раціональності у останні наукового знання розглянуті М.К. Мамардашвілі, а В.С. Стьопін формулює ознаки класичного, неklasичного і постнеklasичного типів раціональності, які мали місце на відповідних етапах розвитку науки [8]. Спроби поєднати методологію і психологію відмічені у працях М.С. Гусельцевої, Б.Ф. Ломова, В.А. Роменця, О.Б. Старовойтенко, Т.М. Титаренко, О.М. Ткаченка, Г.П. Щедровицького, Е.Г. Юдіна й ін. [1; 4; 6; 9]. У своїх пошукуваннях А.В. Фурман віднаходить новітні формовияви психологічного мислення як процесу дійства застосування дослідником складної системи підходів, парадигм, концептів, моделей та інструментів цілісного осягнення явищ дійсності [12 – 16].

Мета статті – здійснення рефлексивного аналізу методологічної оптики когнітивної сфери особистості науковця-дослідника.

Завдання: визначити загальні підстави пізнавальної активності особистості; аналітично окреслити пізнавальну активність людини в контексті постнеklasичного етапу розвитку наукового знання; аргументувати плідність та перспективність методологічних розвідок в розумінні і поясненні феномена психологічного пізнання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Понятійно-категорійне поле науково-психологічних зрушень центрується довкола питання людського самоздійснення у безмірі її екзистенційних проявів як дослідника і водночас співтворця довколишньої дійсності. Методологічні засновки психологічної науки організують довершений пізнавальний інструментарій у застосуванні наддосконалих форм миследіяльності як мистецтва оптимізації пошукової активності науковця-дослідника. Миследіяльність з її орієнтацією на нагальні проблеми історичного сьогодення людства та культуру думання з її рефлексією, понятійним оперуванням і полісмысле-

вим розумінням породжує вишукані форми роботи над об'єктом пізнавальних операцій, які передбачають дослідження, критику, нормування, синтезування, поіменування, доконструювання, розробку і творення способів та засобів подолання науково-психологічних проблем [14]. Питання вибору методологічної позиції в пізнанні як засновку доцільного використання сукупності правил, прийомів, процедур оволодіння світом і відповідної практичної діяльності завжди стояло перед новітніми науково-психологічними пошукуваннями.

Людина як предмет пізнання є реальним, онтично вкоріненим, феноменом буття, віддзеркаленням світу. Підставою наукового обґрунтування людини і довкілля є чітко виражений кореляційний зв'язок між основними фокус-налаштуваннями методологічної оптики розгляду дійсності у зв'язку з суб'єктом-дослідником (його свідомістю), який цю реальність пізнає [10]. Цей фокус, у процесі свого ладнання, зміщується за такими параметрами-опціями: 1) науково-парадигмальні картини світу; 2) ситуаційні ідеали, норми і конкретна прагматична спрямованість наукового пошукування; 3) філософсько-світоглядні підстави конкретного знання і його подальше практичне використання. Відповідними критеріями диференціації наукового знання або показниками-маркерами визначення певного типу раціональності наукового поступу постають: 1) особливості системної організації досліджуваних об'єктів і типологія розпізнання картини світу; 2) специфікації засобів і операцій пошукової діяльності, задіяваних у нагальних ситуаціях наукового дослідження; 3) особливості цільових домагань і смислових орієнтацій суб'єкта діяльності і рефлексії над ними як результату науково-психологічних і філософсько-світоглядних пошукувань [8].

Нормативи чи стандарти наукового дослідження організуються у систему історичного типу наукової раціональності. В.С. Стюпін пропонує розрізняти класичну, некласичну і постнекласичну форми раціональності і відповідні їм типи наукового знання. Класична раціональність орієнтована на об'єктивоване пізнання дійсності, що дозволяє досягнути світ у його справжньому естві [8]. У дослідженні людської природи слід виокремлювати не суб'єктивістські переживання відносно речей, а саму річ, що у своєму бутті не підпорядковується свідомості конкретного дослідника. Необхідно визнавати існування об'єктивної істини, що не залежить ні від пересічності самої людини, сформованих її досвідних структур і стилів поведінки, ні від культури і традицій суспільства. Такою істиною, на думку К. Поппера, буде реальне, неспотворене відображення у свідомості дійсних предметів, явищ та процесів, їх сторін та властивостей [5].

Некласична раціональність пов'язана з розумінням залежності пізнання від самого суб'єкта, його світогляду, типу мислення, стилю життєдіяльності тощо. Вона враховує зв'язки між знаннями про об'єкт і особливості підходів, принципів, методів, засобів та операцій пізнавальної діяльності. Експлікація цих зв'язків розглядається як умова розуміння, тлумачення і пояснення світоустрою [4]. Подальша орієнтація науки на вивчення складних систем в культурно-історичному просторі суттєво перебудовує взірці і нормативи дослідницької діяльності, що дозволяє комплексно розглядати об'єкт наукового пошукування з застосуванням спеціальних способів опису і передбачення його станів, будувати прогностичну модель можливих його трансформацій [7].

Нинішній тип наукової раціональності – постнекласичний, розширює можливості рефлексивності науки у пошуці істинного знання. Він першочергово орієнтований на міждисциплінарні комплексні дослідження соціо-гуманітарних наук, які більшою мірою спрямовані на позанауковий контекст вирішення економічних, соціальних, політичних і культурних завдань [8]. Особистість в індивідуальній історії існує як у світі траєкторій, так і у світі процесів. Парадигмальний наслідок із цієї обставини – це не тільки і не стільки переорієнтація від буття до становлення, поставання, скільки відмова від конфронтативного їх протиставлення. Буття і поставання – не протилежності, а два співвідносні аспекти реальності. Тож особистість самоконститується у світі поставання, виникнення, тобто у світі принципово процесуальному, залишаючись якоюсь мірою й у світі траєкторій [9, 157]. Траєкторії і процеси породжують систему синергійних оприявнень істинного знання. Долучення людської свідомості до цієї системи уможливорює її сутнісну модифікацію у безмежному просторі біфуркацій (якісних перетворень об'єктів пізнання зі зміною їх параметрів і характерологічних властивостей). Задіяння людини у справу розумінневого осягнення дійсності породжує безмір можливостей у виборі найліпших шляхів цього буттєвого осмислення.

Розглянемо детальніше критерії диференціації наукового знання, які пропонує В.С. Стьопін, за парадигматикою раціонального підходу до їх отримання і розповсюдження. Першим засновком розрізнення класичної, некласичної і постнекласичної раціональності є тип системної організації об'єктів осмислення. Для осягнення дійсності, організованої у прості системи, досить класичної раціональності, некласичний же тип забезпечує освоєння складних саморегуляційних систем, постнекласичний – складних, саморозвивальних. Кожен з цих типів системних об'єктів представлений у науковому знанні відповідним кластером спеціальних дисциплінарних онтологій і загальнонауковою картиною світу. Ці картини дозволяють холістично і структуровано описати упредметнення наукового по-

шуку і тим самим репрезентують уявлення про той чи інший тип системної організації досліджуваних об'єктів [8].

Другим критерієм постають відмінності в узагальненій методологічній позиції до обрання пошукових форм пізнавальної діяльності. Ця позиція фіксує особливості засобів і операцій (дій) з досліджуваним об'єктом. Кожен новий тип системних об'єктів передбачає відповідну модель пізнавальної діяльності, що уявлена в структурі наукового руху-поступу особливим розумінням ідеалів і норм дослідження: взірців пояснення й опису, доказовості й обґрунтування, стандартів конституювання й ускладнення наукового знання. При переході до освоєння нового типу систем відбуваються трансформації процесів розуміння, тлумачення, опису, інтерпретації об'єктів пізнавального інтересу дослідника. Тож для класичної, некласичної, постнекласичної раціональності характерні різні підходи в поясненні ідеалів і норм науковості [8].

Нарешті, третьою критеріальною ознакою розрізнення типів раціональності є особливості ціннісно-цільових і сенсосмислових структур суб'єкта діяльності, що детерміновані дуалістично [16]. З одного боку, вони повинні відповідати типу системного об'єкта, знання про який слід виробити науці відповідного історичної епохи, а з іншого – співвідноситись з прийнятими у культурі цієї доби панівними смисловими настановами, рівнем свідомості і ступенем розвитку суспільних імперативів.

Різні типи системних об'єктів вимагають різнорівневої рефлексивної позиції щодо смислових, значенневих і мотиваційно-цільових структур пізнавальної діяльності. Ці типи рефлексії інкорпоровані в комплекс світоглядно-психологічних засновків науки. Останні забезпечують обґрунтування наукових картин світу і нормативних структур науки відповідного історичного часопростору. Перехід до нового типу рефлексивної позиції щодо пояснення світоустрою пов'язаний з відповідними змінами філософсько-світоглядних підстав наукових пошукувань, що постають важливою характеристикою становлення нового типу наукової раціональності [8].

Науково-психологічне тлумачення розвитку знань про довколишню дійсність і людське буття не повинно обмежуватися гносеологічними закладами, які на даний час є віховими у пошукуванні істини. Адже рух-поступ пізнання за схемою “суб'єкт-об'єкт” керується лише емпіричними здобутками на відміну від епістемологічних зрушень, які за точку відліку у надбанні знань обирають сам об'єкт. Задіяння специфічного інструментарію (засобів, прийомів) є одним із головних у свідомому обранні шляхів пізнавальної активності, спрямованої на отримання достовірного (“чистого”) знання [11]. Інструментарій гносеологічної позиції містить систему

наукових концептів, конструктів, понять, пояснень та інтерпретацій, які зіставляються з наявним досвідом і є основою категоризації предметів і явищ довкілля. Епістемологічний підхід є метасистемним та охоплює засоби об'єктивації когнітивних зрушень із допомогою мислесхем, методологічних план-карт, моделей-конфігураторів, категорійних матриць. Дані засоби генерують критичне ставлення до світу, впорядковують мисленнєве мистецтво осягнення суті буттєвої даності, пошуку надпредметного, універсального істинного знання [14].

На емпіричному рівні дослідний об'єкт вивчається здебільшого з позицій зовнішніх зв'язків і співвідношень, що відбувається на основі методів порівняння, аналізу, спостереження, експерименту та ін. Емпіричному пізнанню притаманні збір фактів, первинне узагальнення, опис отриманих даних, систематизація і класифікація. Рефлексивний вимір (епістемно організований) пізнання має на меті критичне віддзеркалення доволішньої дійсності, без задіяння суб'єктивного впливу на "чисте" знання. Саме таке світобачення збігається з розумінням методології наукових зрушень І. Канта – перед наукою стоїть завдання не просто описувати пізнавальний процес, а визначити можливості здобуття нового знання, реалізуючи критичний підхід до науки загалом [2]. Рефлексивне знання використовує методи безпосереднього споглядання, світовідчуття, що слугують ґрунтовнішому розумінню і чіткому подальшому баченню сутності довколишніх предметів, ситуацій і явищ.

Безпосередні події-дійства життя особистості, що завжди є пізнанням буттєвої даності людського Я і світу, з їх досвідною організацією, інтелектуально-вольовим наповненням, культурно-історичною спадщиною, архетипами і ментальністю, поєднуються не в супідрядну структуру, а в ризому, що має креативний потенціал самоорганізації. Ризома вторгається в чужі еволюційні ланцюжки, руйнуючи деякі з них і створюючи нові. Джерела трансформацій, що відбуваються, слід шукати не зовні, а у внутрішній потенційній енергії не стабільної і не нестабільної, а метастабільної ризоми. Єдино правильних способів інтерпретації ризоми немає, є лише тимчасово актуальні співвідношення, так звані "плато" [9, с. 156]. Епістемологічне осягнення дійсності здійснюється за принципом розиткового перебігу ризоми – динамічного утворення, уособлюваного з кореневищем, що містить абсолютне пояснення істини, всередині якого швидкості постійно то зростають, то зменшуються, сингулярності скупчуються, актуалізуються, детериторизуються. Ризома, на думку Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, не має меж, все, що у ній відбувається, стається посередині. В ній фіксується принципово неструктурний і нелінійний спосіб організації цілісності, що залишає відкритою можливість для іманентної автохтонної рухливості і, відповідно, реалізації її внутрішнього креативного потенціалу са-

моконфігурування. Даний концепт є стрижневим у формуванні об'єктивних знань про світ і слугує укоріненням рефлексивної системи оцінки дійсності [16]. Тож на підставі виголошеного, висновуємо, що саме епістемологічні наукові зрушення постулюють породження об'єктивованих знань, орієнтованих на глибинне бачення людиною сутності речей, розуміння їх змістонаповнення, ества.

Суб'єкт активізує власну пізнавальну активність через прагнення встановити співвідношення між фізичним і духовним, матеріальним й ідеальним світами, керуючись при цьому “простором вільних ідей”, який з часів античності позначався терміном парадигма (paradigma) – формоутворювальна сила й ідеальний прообраз, досконала форма і засаднича еталонна модель існування матеріального світу. Парадигма, за Т. Куном, – це сукупність найзагальніших ідей і методологічних настанов, окремих моделей та опрацьованих віхових засад науки, які приймаються на певному етапі дослідження і визнані колом фахівців-науковців як конституційні, фундаментальні. Розглядаючи питання наукових революцій, науковець сутнісно розширив поняття парадигми, основний зміст якого становлять комплекс теорій, переконань, методологічних норм, ціннісних стандартів, світоглядних установок. На основі “відкриття нових горизонтів наскрізь утасмниченної і в абсолюті недосяжної істини” [14, 24], А.В. Фурман висновує, що парадигма психологічної науки – теоретичний конструкт мислєдіяльності наукового товариства, певна ідеалізована матриця розуміння ним специфіки об'єкта, предмета і методу дослідження, логіки опису та пояснення природи отриманого соціально-психологічного знання.

На початку ХХІ ст. постала проблема методологічного розмежування парадигми як системи аксіом і критеріїв конкретної наукової спільноти та метапарадигми як концентрованого упредметнення різноаспектних здобутків парадигмальних підходів певної історичної епохи. Окреслюючи нагальні завдання методології парадигмальних досліджень, А.В. Фурман, окрім класичних позитивізму, критицизму, конструктивізму, на основі епістемологічного погляду на інваріанти культурно-історичної організації психологічного знання, виокремлює методологізм як четверту метапарадигму [13; 16]. Вельми перспективною видається суб'єкт-об'єктивований (епістемний) підхід до методологізму як метапарадигми, що не лише означає перспективи здобуття живого знання, а й указує на ознаки, параметри, умови та засоби функціонування і розвитку методологічного мислення і здійснення повноцінної методологічної роботи у творенні знання про знання. Вочевидь, унікальність одержаної у підсумку парадигмально-дослідницької карти ґрунтується на уреальненні в рамках системомислєдіяльної методології і сфері рефлексивного методологування двох метате-

нденції культурного поступу людства: 1) методологізації усіх сфер діяльності, у тому числі й часопростору будь-якої за змістом і спрямуванням мислєдїяльностї; 2) переведення інтелектуальних зусиль і парадигмальних інтенцій-акцентів мислителїв від методологїї як царини філософування і теоретизування до методологування, котре сутнісно полягає в актуалїзації мислєдїяльностї як метасистеми, що рефлексивно охоплює всі типи мислення, розуміння і діяння, здїйснює розвиткову проблематизацію ситуацій і забезпечує їх освоєння шляхом удосконалення засобів спільної діяльностї, а тому спричиняє примноження горизонтів методологічного ставлення людини до свїту в актах поведінки, діяльностї, спілкування, вчинення, розширення значеннєво-смыслових меж свідомостї [13, 11].

В результатї наукових пошукувань А.В. Фурманом уперше запропонована типологїя парадигмально-дослїдницьких методологїй сучасної психологїї, яка утримує: емпіричну або традиційну методологїю, що формовивляється в описово-експериментальних, інтро- та екстраспективних пошукуваннях; діалектичну, котра відображає найзагальніші закономірностї мистецтва розмірковування про предмети і явища об'єктивної реальностї, системно впорядковує думки і плекає мислєдїяльностї як вершинний рівень чистого мислення; теоретичну або парадигмальну – оприявлену в категорійно-концептну оптику наукового пізнання; метатеоретичну, котра зреалїзовується в історико-психологічному пізнанні дійсностї з урахуванням вітакультурного простору психософування [12 – 16]. Вказана типологїя охоплює історичний, предметно-логічний, соціокультурний і теоретичний вимїри-аспекти методологування у психологїї й воднораз модельно обрамляє основні та похідні методологїї, поєднує традиційні та інноваційні стратегїї методологічно зорїєнтованої психологічної роботи, вказує на їх різне сутнісне наповнення, спрямування та основний метод дослїдження, нарештї вимагає виявлення об'єктивних засновків оптимального використання кожної зі стратегїй та їх системосферного взаємодоповнення.

Зазначене вочевидь стосується й парадигмального напрямку дослїджень у царині психологічного пізнання, у якому методологїя визначає загальні орієнтири його можливого мислєдїяльнісного втілення, а методологування урєальнє виконання таким чином спроектованого задуму, визначаючи не лише змістово-формальнє упредметнення методологічної роботи дослїдника, а й надаючи у його розпорядження методи, процедури, засоби та інструменти її рефлексивного здїйснення у форматі об'єктспричиненого цілеспрямованого пошукування.

Висновки та перспективи подальших дослїджень. Принцип організації сучасного наукового знання (тип наукової раціональностї) – постнекласичний, орієнтований на вирїшення загальних питань гуманістично-

го спрямування, розширює можливості рефлексивності науки у пошуці об'єктивного знання шляхом комплексного розгляду об'єкта науково-психологічного пошукування. Активна позиція дослідника, його персональне бажання долучитися до субстанційного світу мислення породжує чітку програму конструювання власного, ідеального простору життя, рефлексивно оцінюваного з позицій мудрадайного осягнення об'єктно-феноменального світу і людського буття.

Нагальна ситуація розвитку людської думки вимагає віднаходження нових обріїв мислеактивності, що дозволять наблизитись до істинного знання в його універсальній сутності. Таким ключем-засобом оптимізації людської думки є методологічне мислення, що окреслює всеосяжний простір онтологічних і культурних сутностей буття. Методологічні засновки психологічної науки організують довершений пізнавальний інструментарій у застосуванні наддосконалих форм мислєдіяльності як майстерності оперування дослідником об'єкт-предметним колом пошукувань. Методологія як учення про структуру, логічну організацію, способи і засоби діяльності, а також про понятійно-категорійний апарат разом із формами і методами досягнення тих чи інших завдань дослідження, суб'єктно уможливує постання чистого знання як формовияву істини. Тож методологічна оптика сучасного психологічного пізнання створює композиції з досвідних і емпіричних пошукувань й утримує план-карту оптимізації мисленевої активності у поступках до об'єктивного знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусельцева М.С. Эволюция психологического знания в смене типов рациональности (историко-методологическое исследование). М.: Акрополь, 2013. 366 с.
2. Кант И. Рефлексии до критики чистого разума. К.: Юніверс, 2004. 464 с.
3. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М.: Наука, 1984. 448 с.
4. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Теоретическая психология. М.: Академия, 2001. 496 с.
5. Поппер К.Р. Объективное знание. Эволюционный подход; пер. с англ. М.: Эдиториал УРСС, 2002. 384 с.
6. Предмет и метод психологии: Антология / под. ред. Е.Б. Старовойтенко. М.: Академпроект: Гаудеамус, 2005. 512 с. (Gaudeamus).
7. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології (Досвід особистісно-центрованої систематизації категорійно-поняттєвого апарату): навч. метод. посібник. К.: Ніка-Центр, 2003. 204 с.
8. Стёпин В.С. Теоретическое знание: Структура, историческая эволюция. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 743 с.

9.Титаренко Т.М. Постнекласичні ракурси персонологічного методологування у психології // Психологія особистості. 2011. № 1 (2). С. 152-158.

10. Фурман А.А. Методологічні акценти стосовно генези психологічного знання // Наука і освіта. 2017. № 1. С. 16-20.

11. Фурман А.А. Епістемна організація психологічного пізнання // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2017. Вип. 2. Том 2. С. 106-111.

12. Фурман А.В. Парадигма як предмет методологічної рефлексії // Психологія і суспільство. 2013. № 3. С. 72-85.

13. Фурман А.В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології: монографія. К.: Інститут політичної і соціальної психології, Тернопіль: Економічна думка, 2013. 100 с.

14. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографію Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.

15. Фурман А.В. Світ методології // Психологія і суспільство. 2015. №2. С. 47-60.

16. Фурман А.В. Система сучасних методологій: в 4 т. / Упор., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т.1. 316 с.; Т.2. 344 с.; Т.3. 400 с.; Т.4. 368 с.

1.Gusel'ceva M.S. Jevoljucija psihologicheskogo znanija v smene tipov racional'nosti (istoriko-metodologicheskoe issledovanie). M.: Akropol', 2013. 366 s.

2.Kant I. Refleksii do kritiki chistogo rozumu. K.: Junivers, 2004. 464 s.

3.Lomov B.F. Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologi. M.: Nauka, 1984. 448 s.

4.Petrovskij A.V., Jaroshevskij M.G. Teoreticheskaja psihologija. M.: Akademiya, 2001. 496 s.

5.Popper K.R. Ob'ektivnoe znanie. Jevoljucionnyj pohod; per. s angl. M.: Jeditorial URSS, 2002. 384 s.

6.Predmet i metod psihologii: Antologija / pod. red. E.B. Starovojtenko. M.: Akadempromekt: Gaudeamus, 2005. 512 s. (Gaudeamus).

7.Ribalka V.V. Metodologichni pitannja naukovoi psihologii (Dosvid osobistisno centrovanoj sistematizacii kategorijno-ponjattevoogo aparatu): navch. metod. posibnik. K.: Nika-Centr, 2003. 204 s.

8.Stjopin V.S. Teoreticheskoe znanie: Struktura, istoricheskaja jevoljucija. M.: Progress-Tradicija, 2000. 743 s.

9.Титаренко Т.М. Постнекласичні ракурси персонологічного методологування у психології // Психологія особистості. 2011. № 1 (2). С. 152-158.

10. Furman A.A. Metodologichni akcenti stosovno renezi psihologichnogo znannja // Nauka i osvita. 2017. № 1. S. 16-20.

11. Furman A.A. Epistemna organizacija psihologichnogo piznannja // Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Serija: Psihologichni nauki. 2017. Vip. 2. Tom 2. S. 106-111.

12. Furman A.V. Paradigma jak predmet metodologichnoї refleksii // Psihologija i suspil'stvo. 2013. № 3. S. 72-85.

13. Furman A.V. Metodologija paradigmal'nih doslidzhen' u social'nij psihologii: monografija. K.: Institut politichnoї i social'noї psihologii; Ternopil': Ekonomichna dumka, 2013. 100 s.

14. Furman A.V. Ideja i zmist profesijnogo metodologuvannja: monografijaju Ternopil': TNEU, 2016. 378 s.

15. Furman A.V. Svit metodologii // Psihologija i suspil'stvo. 2015. №2. S. 47-60.

16. Furman A.V. Sistema suchasnih metodologij: v 4 t. / Upor., vidp. red., perekl. A.V. Furman. Ternopil': TNEU, 2015. T.1. 316 s.; T.2. 344 s.; T.3. 400 s.; T.4. 368 s.

Надійшла до редколегії 13.05.2017 р.